

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНДУСТРІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Факультет технології і організації виробництва
Кафедра менеджменту

«До захисту допущено»
Зав. кафедри менеджменту
_____ Сарбаш Л. Д.
(підпис) (прізвище, ініціали)
«_____» _____ 2019 рік

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
бакалавра
(освітній ступінь)

на тему: «Удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості на підприємстві (за матеріалами Відокремлений підрозділ «Шахта «Котляревська» Державного підприємства «Селидіввугілля» »)

Виконала: студентка 3 курсу, групи ОіПзп-16
(шифр групи)

Спеціальності 071 Облік і оподаткування

Негруб Світлана Костянтинівна
(прізвище та ініціали) (підпис)

Керівник: доцент кафедри менеджменту, кандидат економічних наук, доцент, _____

Коваленко Юлія Олександрівна
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Рецензент: заступ. головного бухгалтера ВП «Шахта «Котляревська» ДП
«Селидіввугілля» Цеватенко Артем Анатолійович
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

*Засвідчую, що у цій дипломній роботі немає
запозичень з праць інших авторів без відповідних
посилань.*

Студент _____
(підпис)

Покровськ – 2019 р.

Індустріальний інститут
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
 (повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет технології і організації виробництва
 Кафедра менеджменту
 Освітній ступінь бакалавр
 Спеціальність 071 Облік і оподаткування
 (шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Зав. кафедри менеджменту
Л. Д. Сарбаш
 «__» _____ 2018 року

ЗАВДАННЯ
НА ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Неглуб Світлані Костянтинівні
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи): «Удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості на підприємстві (за матеріалами Відокремлений підрозділ «Шахта «Котляревська» Державного підприємства «Селидіввугілля» »)

керівник проекту (роботи): Коваленко Юлія Олександрівна, к.е.н., доцент
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом від « 01 » жовтня 2018 року № 96

2. Строк подання студентом проекту(роботи) 09.01.2019

3. Вихідні дані до проекту (роботи) матеріали звіту про переддипломну практику, фінансово-економічні показники підприємства за попередні роки, річний фінансовий звіт за попередні роки

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) сутність та класифікація дебіторської заборгованості, методи визначення сумнівних боргів, організація обліку дебіторської заборгованості, аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості, удосконалення організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві, організація проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 01.10.2018

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Пор. №	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Термін виконання етапів проекту (роботи)	Примітки
1.	Вибір і затвердження теми дослідження	01.10.2018	
2.	Складання завдання на виконання дипломної роботи, складання плану роботи	15.10.2018	
3.	Вивчення економічної літератури з обраної теми роботи та написання першого розділу	30.10.2018	
4.	Аналіз статистично-економічної інформації з досліджуваної проблеми та написання другого розділу дипломної роботи	22.11.2018	
5.	Розробка рекомендацій та заходів щодо підвищення ефективності економіки, які розглянуті в ракурсі обраної теми роботи та написання третього розділу дипломної роботи	25.12.2018	
6.	Оформлення вступу, висновків, реферату, демонстраційних аркушів	04.01.2019	
7.	Оформлення дипломної роботи та підписання її у нормоконтролера	05.01.2019	
8.	Подання виконаної роботи на зовнішнє рецензування	09.01.2019	
9.	Подання виконаної роботи для перевірки на плагіат	09.01.2019	
10.	Попередній захист дипломної роботи, підписання дипломної роботи у завідувача кафедри та подання документів до ДЕК	16.01.2019	

Студент С.К.Негруб
(підпис)(прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи) Ю.О.Коваленко
(підпис (прізвище та ініціали))

АНОТАЦІЯ

Негруб С.К. Удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості на підприємстві (за матеріалами Відокремлений підрозділ «Шахта «Котляревська» Державного підприємства «Селидіввугілля») / Випускна кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 071 Облік і оподаткування. – II ДВНЗ ДонНТУ, Покровськ, 2019

В роботі досліджено поняття, класифікація дебіторської заборгованості, методика визначення сумнівних боргів. Проаналізовано організацію обліку дебіторської заборгованості, динаміку та структуру. Надані пропозиції щодо удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості на підприємстві.

Ключові слова: ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ, СУМНІВНИЙ БОРГ, ДОВГОСТРОКОВА ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ, КОРОТКОСТРОКОВА ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ, АУДИТ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI.

					3 071 43 43.3 497 ВКР			
Ізм.	Аркуш	№ документа	Підпис	Дата				
Розробив	Негруб С.К.				Удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості на підприємстві (за матеріалами Відокремлений підрозділ «Шахта «Котляревська» Державного підприємства «Селидіввугілля»)	Літера	Аркуш	Аркушів
Н. контр.	Ляшок Н.Ю.					Б	3	45
Керівник	Коваленко Ю.О.					Індустріальний інститут ДВНЗ «ДонНТУ», каф. ЕіП ОіПзп-16		

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI	
1.1 Поняття і класифікація дебіторської заборгованості	8
1.2 Сутність і визначення резерву сумнівних боргів.....	11
2. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI НА ВП «ШАХТА «КОТЛЯРЕВСЬКА» ДП «СЕЛИЛІВВУГІЛЛЯ».....	15
2.1.Загальна характеристика діяльності підприємства.....	15
2.2. Організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві.....	17
2.3. Аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві.....	22
3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	29
3.1.Напрями удосконалення організації обліку дебіторської заборгованості.....	29
3.2. Організація проведення внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості.....	39
ВИСНОВКИ.....	44
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45
ДОДАТКИ	

					П 071 43 43.3 497 ВКР	
Ізм.	Аркуш	№ доку-мента	Підпис	Дата		

ВСТУП

В ході господарської діяльності підприємство постійно має потребу в проведенні розрахунків зі своїми контрагентами, а саме покупцями та замовниками. При відвантаженні виготовленої продукції, підприємство не отримує оплату одразу, тобто відбувається кредитування покупця, тому протягом періоду від моменту відвантаження промислової продукції до моменту надходження платежу кошти підприємства знаходяться у вигляді дебіторської заборгованості.

Дебіторська заборгованість також є одним з негативних явищ в економіці будь-якої країни. Велика сума заборгованостей, які існують між українськими підприємствами вугільної промисловості призводить до сумнівної відомої кризи неплатежів. Криза неплатежів призводить до гальмування розвитку ринків, на яких працюють дані підприємства (внаслідок недоотримання грошових коштів, які б підприємства могли вкладати у свій подальший розвиток), платіжна криза являє собою одне з найбільших негативних явищ у національній економіці в цілому. При цьому правильна організація обліку та аудиту розрахунків з покупцями та замовниками є важливим завданням виробничої стратегії підприємства.

Проблеми теорії і практики обліку та аналізу розрахунків з покупцями та замовниками в системі управління підприємством досліджено в працях багатьох економістів. Значний внесок у вирішення цих проблем зробили вітчизняні дослідники: І.О. Бланк, М.Д. Білик, Ф.Ф. Бугинець, А.Д. Бутко, С.Ф. Голов, Л.В. Городянська, Р.О. Костирко, В.М. Костюченко, Г.О. Кравченко, С.А. Кузнєцова, Л.О. Лігонеико, А.А. Мазаракі, Г.В. Митрофанов, Є.В. Мних, Л.В. Нападовська, Ю.І. Осадчий, Г.В. Савицька, В.В. Сопко, А.П. Шаповалова, В.О. Шевчук, О.А. Шевчук та ін.

Метою даної дипломної роботи є вивчення діючої системи обліку та аудиту розрахунків з покупцями та замовниками, а також розробка заходів щодо її вдосконалення.

Предмет дослідження: питання удосконалення організації бухгалтерського обліку та контролю розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві.

Об'єктом дослідження єВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля»

В дипломній роботі вирішувалися наступні завдання:

розглянути поняття дебіторської заборгованості, наведена її класифікація;

розглянути поняття та порядок визначення резерву сумнівних боргів;

проаналізувати діючу систему обліку розрахунків з покупцями та замовниками;

проаналізувати синтетичний і аналітичний облік та систему контролю розрахунків з покупцями та замовниками;

вивчити методику проведення аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві;

запропонувати заходи щодо вдосконалення обліку та аудиту розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві.

Для вивчення діючої системи обліку та аудиту розрахунків з покупцями та замовниками було використано праці вітчизняних і закордонних вчених-економістів, інформацію з документів планової, оперативної, бухгалтерської та статистичної звітності «Вугільна компанія «Краснолиманська» законодавчі й нормативні акти України.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

1.3 Поняття і класифікація дебіторської заборгованості

В процесі господарської діяльності у підприємства постійно виникає потреба в проведенні розрахунків зі своїми контрагентами. Відвантажуючи виготовлену продукцію, підприємство, як правило, не отримує оплату одразу. Тобто відбувається кредитування покупця, тому протягом періоду від моменту відвантаження продукції до моменту надходження платежу кошти підприємства знаходяться у вигляді дебіторської заборгованості.

Основи формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності регулюються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість", затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 р. № 237 і зареєстрованим в Міністерстві Юстиції України 25 жовтня 1999 р. № 725/4018 [1, с.36].

Норми цього Положення (стандарту) бухгалтерського обліку застосовуються підприємствами, організаціями й іншими юридичними особами незалежно від форм власності.

Означене Положення (стандарт) застосовується з урахуванням особливостей оцінки та розкриття інформації про дебіторську заборгованість, установлених іншими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Згідно Положенням (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" «дебітори - юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми коштів, їх еквівалентів або інших активів. Заборгованість (борг) - боргові зобов'язання, що виникають внаслідок видачі векселів, випуску облігацій» «Дебіторська заборгованість - сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, яка виникає під час нормального циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [2]

За думкою Садовської І.Б. «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги визнається активом тільки в тому випадку, якщо існує ймовірність одержання підприємством майбутніх економічних вигід і може бути визначена певною сумою. Тобто одночасно з визначенням доходу від реалізації товарів, робіт та послуг і оцінюється за первісною вартістю. У випадку відстрочення платежу з виникненням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за товари, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами в період її нарахування.»[5, с.187]

За думкою професора Ковальчука К.Ф. «Поточною дебіторською заборгованістю вважається сума дебіторської заборгованості, що виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу»[6, с.199] Виділяють два види дебіторської заборгованості: товарна та нетоварна або неопераційна.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 можна виділити «довгострокову та поточну дебіторську заборгованість»[2].

Класифікація дебіторської заборгованості представлені на рисунку 1.1.

Нетоварна або неопераційна дебіторська заборгованість виникає в результаті нетоварних операцій: розрахунки по авансах виданих, розрахунки з підзвітними особами, розрахунки по претензіях, розрахунки по відшкодуванню заподіяного збитку, розрахунки з іншими дебіторами.

За думкою Михайлова М.Г. «довгостроковою дебіторською заборгованістю вважається сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу

Безнадійною дебіторською заборгованістю вважається поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість у її поверненні боржником або по який минув строк позовної давності.»[7, с.77]

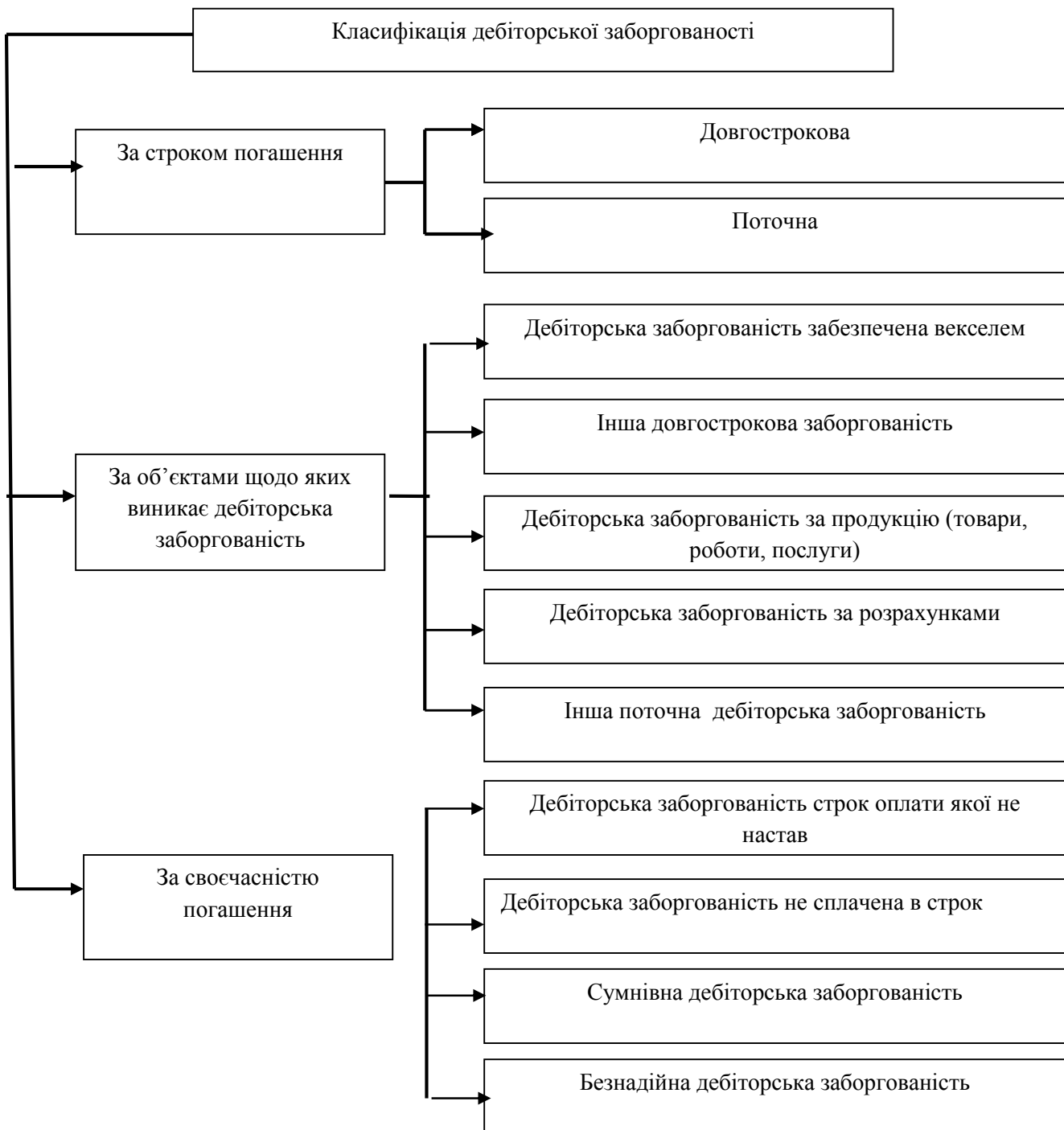

Рисунок 1.1.- Класифікація дебіторської заборгованості

Згідно з Наказом Міністерства фінансів України, «поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється по первісній вартості. У випадку відстрочки платежу за продукцію, товари, роботи,

послуги з утворенням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою коштів та їх еквівалентів, які підлягають одержанню за продукцію, товари, роботи, послуги, така різниця визнається дебіторською заборгованістю по нарахованим доходам (відсоткам) в період її нарахування»[8, 69]. Кожне підприємство повинно визначити резерв сумнівних і безнадійних боргів, щоб достовірно відобразити активи. Якщо резерв не визначити, то активи будуть завищені, що порушує принципи фінансового обліку. П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» визначає, що «поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення такої вартості необхідно від дебіторської заборгованості на дату балансу відняти величину резерву сумнівних боргів, яка визначається виходячи з платоспроможності окремих дебіторів або на підставі класифікації дебіторської заборгованості.»[9, с.176].

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги враховується в підсумок балансу по чистій реалізаційній вартості. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів. Величина резерву сумнівних боргів визначається виходячи із платоспроможності окремих дебіторів або на основі класифікації дебіторської заборгованості.

1.2. Сутність і визначення резерву сумнівних боргів

За думкою М.Г.Михайлова «будь-яка дебіторська заборгованість передбачає сумнівні боргиотримання грошових коштів або товарів, тому вона визнається активом. Але у випадку, якщо підприємство має достатні підстави припускати, що така заборгованість не буде погашена, така заборгованість повинна бути віднесена на витрати, оскільки вона не може бути визнана активом і відображена у балансі, так як підприємство не отримає у майбутньому економічної вигоди» [8,с.117].

Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості по строкам її непогашення з

встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги за попередні звітні періоди.

Згідно П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість", «поточна дебіторська заборгованість, яка виступає фінансовим активом, відображається у балансі за чистою реалізаційною вартістю. З метою оцінки можливих втрат внаслідок безнадійної заборгованості відповідно до принципу обачності, який означає, що активи й доходи не повинні бути завищені, а зобов'язання і витрати – занижені» [2].

«Резерв сумнівних боргів - це резерв, який створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її чистої реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума може бути стягнута з дебіторів» [2]. Таким чином, в умовах ризику неплатоспроможності покупців, підприємство попереджає виникнення втрат від сумнівної дебіторської заборгованості.

Резерв сумнівних боргів нараховується тільки для сумнівної дебіторської заборгованості. Непогашення дебіторської заборгованості може виникнути внаслідок недостатності майна боржника у випадку визнання його банкрутом, дії форс-мажорних обставин, смерті або позбавлення волі фізичних осіб-боржників або закінченням строку позовної давності.

Величина резерву сумнівних боргів визначається виходячи з платоспроможності окремих дебіторів або на підставі класифікації дебіторської заборгованості за періодами [3, 89].

На підставі платоспроможності дебіторів резерв сумнівних боргів визначається окремо по кожному сумнівному боргу залежно від фінансового стану боржника і оцінки можливості погашення боргу повністю або частково.

Величина резерву сумнівних боргів на підставі класифікації поточної дебіторської заборгованості по строкам її несплати та аналізу її фактичного непогашення за попередні звітні періоди визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнту сумнівності відповідної групи.

Для визначення величини резерву згідно з п.8П (С) БО 10, передбачено використовувати наступні методи: застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; застосування коефіцієнта сумнівності [2].

«За методом застосування абсолютної сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів, тобто окремо за кожним сумнівним боргом залежно від фінансового стану (платоспроможності) боржника та оцінки ймовірності погашення боргу повністю або частково.»[1]. Даний метод є методом умовного визначення резерву сумнівних боргів, оскільки платоспроможність будь-якого дебітора можна визначити лише наближено. Означений метод застосовується, якщо у підприємства незначна кількість постійних контрагентів, про платоспроможність яких воно має достовірну інформацію.

За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Наявні наступні способи розрахунку коефіцієнту сумнівності:

визначання питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;

класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;

визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років[4].

За методом питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на умовах наступної оплати сума резерву визначається як добуток чистого доходу звітного періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості.

Розглянемо визначення резерву сумнівних боргів на основі класифікації дебіторської заборгованості.

Коефіцієнт сумнівності (K_c) відповідної групи дебіторської заборгованості визначається за формулою:

$$K_c = \left(\frac{\sum B_{zn}}{D_{zn}} \right) : i, \quad (1.1)$$

де B_{zn} - фактично списана безнадійна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи за n -ний місяць обраного для спостереження періоду;

D_{zn} - дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи на кінець місяця обраного для спостереження періоду;

i - кількість місяців в обраному для спостереження періоді [3].

Нарахування суми резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у звіті про фінансові результати та включається до складу інших операційних витрат.

При виключенні безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги по активам здійснюється одночасне зменшення величини резерву сумнівних боргів.

При недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги списується з активів на інші операційні витрати. Сума відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості включається до складу інших операційних доходів[13].

Дебіторська заборгованість виступає складовим елементом фінансової звітності активу має визнаватися і відображається у звітності в сумі, яка визначається з урахуванням оцінки дебіторської заборгованості в поточному обліку.

Поточна дебіторська заборгованість, що не пов'язана з реалізацією продукції, товарів, робіт, послуг, що визнана безнадійної, списується з балансу з відображенням витрат у складі інших операційних витрат [13].

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються відсотки, відображається в балансі підприємства по їх дійсній вартості.

2. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ НА ВП «ШАХТА «КОТЛЯРЕВСЬКА» ДП «СЕЛИДІВВУГІЛЛЯ»

2.1. Загальна характеристика діяльності підприємства

Відокремлений підрозділ «Шахта «Котляревська» Державного підприємства «Селидіввугілля» створено згідно з наказом № 1 підприємства від 06 червня 2005 року .

Державне підприємство по видобутку вугілля шахта «Котляревська» розміщена в Красноармійському районі Донецької області, знаходиться в сфері управління Міністерства енергетики та вугільної промисловості України у складі дочірнього підприємства ДП «Селидіввугілля», форма власності – державна.

Вугілля, що видобувається відноситься до енергетичних. Шахта технологічно пов'язана з центральною збагачувальною фабрикою «Котляревська», що дозволяє при низьких затратах отримувати вугільний концентрат з високими споживчими якостями.

Мета діяльності Підрозділу – забезпечення виконання завдань Підприємства з видобутку вугілля з найменшими витратами; задоволення соціально-економічних потреб працівників ВП «Шахта «Котляревська» і ДП «Селидіввугілля». Видами діяльності, які здійснює ВП «Шахта «Котляревська», є видобування кам'яного вугілля, експлуатація родовищ корисних копалин, здійснення заходів з комплексного використання природних ресурсів і ресурсозбереження, будівництво, реконструкція, технічне переозброєння, впровадження нової техніки, передової технології, прогресивних методів організації виробництва, нових видів матеріалів, виробів та конструкцій, виконання маркшейдерських робіт, охорона земної поверхні та розташованих на ній будинків, споруд, водоймищ та насаджень від негативного впливу, усунення інших факторів, що наносять шкоду природі, впровадження заходів з підвищення якості вугільної продукції, що виробляється; Здійснюючи всі види діяльності шахта забезпечує дотримання законодавства України про надра та про охорону навколишнього природного середовища.

Підрозділ має право здійснювати операції за поточними рахунками в установах банків, які відкриваються для підрозділу підприємством. Має круглу печатку, кутовий штамп та бланки зі своїми реквізитами, веде касові операції. Шахта використовує надане йому ДП «Селидіввугілля» майно, яке є державною власністю, для здійснення господарської діяльності на праві оперативного використання майна. ВП «Шахта «Котляревська» самостійно проводить щорічний інвентаризаційний облік майна та нарахування амортизаційних відрахувань у відповідності до законодавства України. Управління Підрозділом здійснює його керівник, який входить до складу Ради директорів ДП «Селидіввугілля», організаційно – управлінська структура. Керівник підрозділу призначається та звільняється керівником Підприємства за погодженням з Органом управління майном згідно з трудовим законодавством та Статутом ДП «Селидіввугілля». Головний інженер, заступники директора, головний механік, головний бухгалтер шахти призначаються на посаду і звільняються з посади керівником Підприємства в порядку встановленому чинним законодавством. Всі інші працівники Підрозділу призначаються на посаду та звільняються з посади керівником Підрозділу. Фінансові ресурси шахти «Котляревська» формуються за підсумками його діяльності згідно з Положенням про внутрішньогосподарські розрахунки, затвердженим Підприємством. Підрозділ самостійно нараховує та сплачує всі податки та інші обов'язкові платежі до бюджету і фондів відповідно до чинного законодавства, за винятком податку на прибуток та податку на додану вартість, при виділенні коштів на поточний рахунок Підприємством.

Підприємство діє на основі Положення про ВП «Шахта» «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» (Додаток А)

Підрозділ визначає основні напрямки свого розвитку та планує свою поточну діяльність відповідно до мети та основних напрямків діяльності підприємства, рішень органів управління підприємства, галузевих науково - технічних прогнозів та пріоритетів, кон'юнктури ринку продукції, товарів та послуг, економічного стану і результатів господарської діяльності підприємства.

2.2. Організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві.

Облікова політика підприємства є важливим засобом завдяки якому існує можливість поєднання державного регулювання і політики підприємства в питаннях організації і ведення бухгалтерського обліку. Від вірно поставленої облікової політики залежить ефективність прийняття управлінських рішень і отримання фінансових результатів підприємства, а також розробка стратегій розвитку на тривалу перспективу. Нажаль на багатьох виробничих підприємствах, в тч. І вугільної промисловості, спостерігається формальний підхід до формування облікової політики, який зводиться до складання фінансової звітності відповідно до загальних вимог П(С)БО та зовнішніх користувачів [4].

Одним із важливих об'єктів облікової політики підприємства є дебіторська заборгованість. Важливим елементом облікової політики є створення підходів до обліку дебіторської заборгованості та відображення її у фінансовій звітності. Адже сформована підприємством облікова політика дебіторської заборгованості суттєво впливає на величину показників фінансового стану та результати діяльності.

Бухгалтерський облік на підприємстві ведеться централізовано, згідно наказу про облікову політику підприємства (Додаток Б). Форма організації бухгалтерського обліку - бухгалтерська служба підприємства на чолі з головним бухгалтером.

Склад бухгалтерії встановлюється штатним розкладом, а обов'язки кожного працівника бухгалтерського підрозділу регламентуються відповідними посадовими інструкціями.

Нормативним документом, що регламентує облік дебіторської заборгованості є П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Порядок оцінки певних видів дебіторської заборгованості регламентується з такими П(С)БО як: «Фінансові інструменти», «Оренда», «Податок на прибуток», «Будівельні контракти», «Вплив змін валютних курсів» [2].

Облік дебіторської заборгованості здійснюється на підставі первинних документів (табл. 2.1)[5, С.187].

Рис. 2.1. Документування дебіторської заборгованості.

На підприємстві ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» застосовується журнально-ордерна система обліку із застосуванням комп'ютерної програми "1С Бухгалтерія". Податковий облік ведеться згідно з чинним законодавством України – Податкового кодексу. Підприємство веде бухгалтерські записи і складає фінансову звітність відповідно до вимог Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку [8].

Накладна є основним первинним документом, який застосовується для обліку дебіторської заборгованості, де відображені реквізити, одиниці виміру; ціна, кількість та сума, найменування продукції. На цьому документі вказуються чотири підписи: керівник підприємства, головний бухгалтер, особа, яка відпустила або прийняла продукцію (сировину, матеріали).

У рахунку-фактурі визначається опис продукції, вартість, дата оплати. Оригінал документу надсилається покупцю.

Підприємство укладає договори про реалізацію продукції, або надання послуг, виконання робіт між двома сторонами. В цьому документі зазначаються предмет договору, права та обов'язки сторін, строки виконання договору, реквізити сторін.

На основі товарно-транспортної накладної оформлюють відпуск продукції зі складу підприємства, де вказується назва замовника, його адреса, найменування продукції, ціна, сума і т.д. [4]

В податковій накладній вказуються індивідуальні податкові номери сторін, реквізити, дата відвантаження товарів, одиниці виміру, ціна та ін.

Також для обліку дебіторської заборгованості застосовуються приймально-здавальні акти із зазначенням номера, дати оформлення, вказуються реквізити замовника.

Погашення дебіторської заборгованості здійснюється завдяки таким документам: виписки банку, прибуткові касові ордери, платіжні доручення. Загальна схема документування дебіторської заборгованості наведена на рис.2.2.

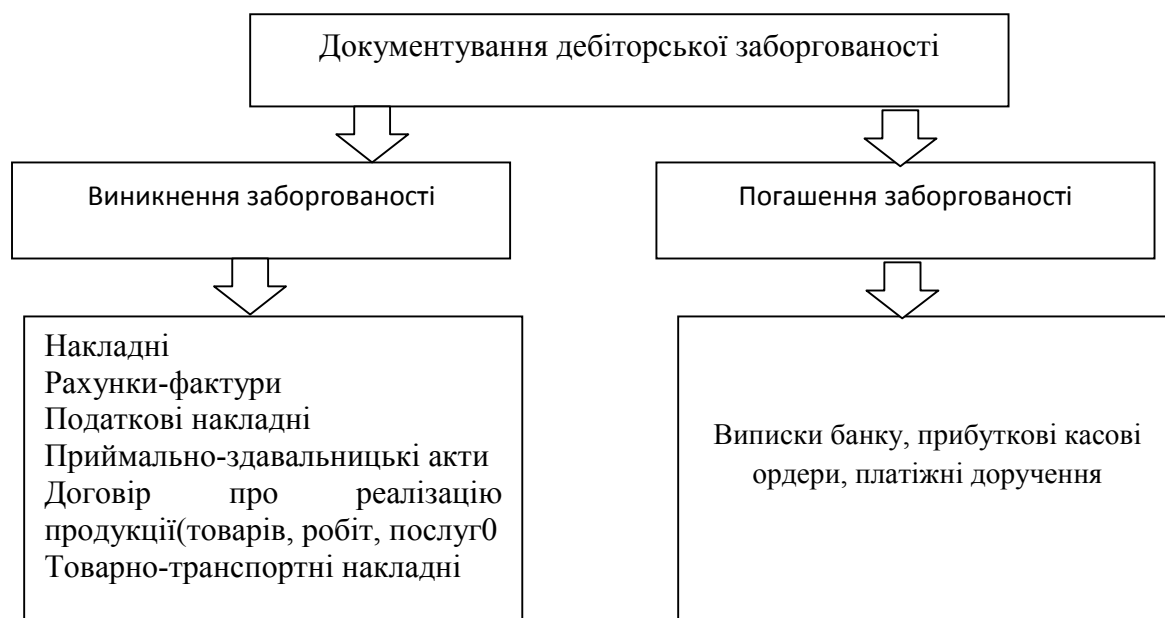

Рис. 2.2. Документування дебіторської заборгованості

У процесі господарської діяльності між суб'єктами господарювання виникають

розрахункові відносини. Ці відносини пов'язані із формуванням основних та оборотних засобів, реалізацією виробленої продукції і наданням послуг, придбанням товарно-матеріальних цінностей, сировини та розподілу прибутку.

Найбільшу питому вагу у розрахункових операціях займають розрахунки підприємства з покупцями та замовниками, які є основними контрагентами для підприємства.

Для обліку дебіторської заборгованості з покупцями та замовникам за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги використовується рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»(рисунок 2.3).

Рисунок 2.3. - Призначення та побудова рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»

Синтетичний рахунок 36 "Розрахунки з покупцями та замовниками" є активним, балансовим. На цьому рахунку ведеться угруповання інформації щодо розрахунків з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги (крім заборгованості, що забезпечена векселем). Даний рахунок має наступні субрахунки:

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» - обліку з покупцями та замовниками, які знаходяться на митній території України;

362 «Розрахунки з іноземними покупцями»- використовується для узагальнення інформації щодо обліку з іноземними покупцями та замовниками з експортних операцій;

363 «Розрахунки з учасниками ПФГ» - використовується для узагальнення інформації щодо обліку з учасниками промислово-фінансовий груп. Основні бухгалтерські записи по розрахунках з покупцями та замовниками на підприємстві у випадку передоплати представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. –

Основні бухгалтерські записи по розрахунках з покупцями та замовниками

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	дебет	кредит
Отримана від покупців передоплата за продукцію, товари, роботи, послуги	31 "Рахунки в банку"	681 "Розрахунки по авансах отриманим"
Нараховано заборгованість покупцям за відвантажену продукцію (виконану роботу, надані послуги)	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	70 «Доходи від реалізації»
Відображено надходження грошей від покупців та замовників за реалізовану продукцію	31 "Рахунки в банку"	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»
Отримано від покупців векселі в рахунок оплати за реалізовану продукцію	182 «Довгострокова дебіторська заборгованість»	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»
Відбито податкові зобов'язання по ПДВ у складі отриманої передоплати за продукцію, товари, роботи, послуги	643 "Податкові зобов'язання"	641 "Розрахунки по податках"
Реалізація продукції, товарів, робіт, послуг, за які отримана передоплата	36 "Розрахунки з покупцями та замовниками"	70 "Доходи від реалізації"
Відображено проведення взаємозаліку між покупцем і продавцем	63 «Рахунки з вітчизняними	36 «Розрахунки з покупцями та

	постачальниками»	замовниками»
Списано раніше відбиту суму податкових зобов'язань по ПДВ при відвантаженні продукції, товарів, робіт	70 "Доходи від реалізації"	643 "Податкові зобов'язання"

Порядок і форми розрахунків між постачальником і покупцем визначаються в господарських договорах.

Дебетові обороти рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» визначають продажну вартість реалізованої продукції (товарів, виконаних робіт, наданих послуг, у тому числі на виконання бартерних контрактів), що включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, обов'язкові платежі, які підлягають перерахуванню в бюджети і позабюджетні фонди та включені до вартості реалізації, за кредитовими оборотами визначаються суми платежів, що надійшли на рахунки підприємства в банківських установах або в касу, а також інші види розрахунків.

На ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» аналітичний облік розрахунків з покупцями та замовниками ведеться по кожному покупцеві та замовникові. З метою одержання повної інформації про дебіторську заборгованість на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» підприємство веде картки аналітичного обліку, де вказується сума заборгованості, строк сплати по якій не настав, а також заборгованість яка не була сплачена в строк.

Ведення аналітичного обліку про стан розрахунків з покупцями та замовниками ведеться в Журналі-ордері № 7 в кореспонденції з дебетом відповідних рахунків і надає користувачам необхідну інформацію для відстеження стану боргів на підприємстві.

2.4. Аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості на підприємстві

На ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» головну роль в організації контролю розрахунків з покупцями та замовниками відіграє відділ збуту, де безпосередньо здійснюється формування договорів поставки, забезпечується своєчасне відвантаження продукції, виписуються документи на відпуск, ведеться облік виконання плану поставок та контроль запасів.

Контроль розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві здійснює фінансовий відділ, бухгалтерія та відділ збуту. Основна мета цих підрозділів - стежити за правильністю застосування цін за відвантажену продукцію, за дотриманням встановленого порядку документування операцій, своєчасністю пред'явлення документів на оплату в банк. Для документування цих операцій на підприємстві ведеться відомість № 3.1. Оперативні дані бухгалтерських реєстрів надають можливість одержати повну та цілком достовірну інформацію.

При встановленні неплатоспроможних покупців фінансовий відділ повідомляє відділ збуту про це, для того щоб внести зміни у плани-графіки відвантаження.

«Аналіз дебіторської заборгованості здійснюється для надання інформації користувачам фінансових звітів. Для проведення аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві використовуються традиційні методики, процедури; розраховуються аналітичні показники, яким необхідно дати економічну інтерпретацію. Аналіз дебіторської заборгованості на підприємствах різних форм власності повинен ґрунтуватися на основних положеннях нормативно-правових актів України, таких як Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. № 996-XIУ та Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», наказ про облікову політику підприємства. За даними фінансової звітності визначаються основні показники:

- оборотність дебіторської заборгованості - розраховується як відношення виручки від реалізації до середнього залишку дебіторської заборгованості;
- період погашення дебіторської заборгованості - обчислюється як відношення кількості календарних днів у періоді (360 днів) до оборотності дебіторської заборгованості;
- частка дебіторської заборгованості у загальному обсязі оборотних активів обчислюється за співвідношенням дебіторської заборгованості до поточних активів.
- відношення середньої величини дебіторської заборгованості до виручки від реалізації [11, с.55]

В дипломній роботі було проведено аналіз динаміки показників дебіторської

заборгованості ВАП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» (Таблиця 2.5).

Таблиця 2.5.-

Аналіз динаміки показників дебіторської заборгованості
ВАП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» за 2015-2017 рр., тис.грн

Показник	Роки			Абсолютне відхилення (+,-)		Відносне відхилення, %	
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2016 р до 2014 р.	2017 р. до 2015 р.	2016 р до 2014 р.	2017 р. до 2015 р.
Загальна сума дебіторської заборгованості, тис.грн	545024	644981	790269	99957	145288	118,3	122,5
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	47484	27724	27729	-19760	5	58,3	100,01
Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків	495003	614452	755033	119449	140581	124,1	122,8
Дебіторська заборгованість за розрахунками:							
- за виданими авансами	1094	1695	6102	601	4407	154,9	360,0
- із бюджетом	-	2	-	-	-	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1443	1108	1405	-335	297	76,7	126,8

Аналіз таблиці 2.5 показав, що за період 2015 – 2017 рр. загальна сума дебіторської заборгованості збільшилась. У 2016 р порівняно з 2015 р. цей показник збільшився на 18,3% (або на 99957 тис.грн), у 2017 р. до 2016 р. – на 22,5% (або на 145288 тис.грн).

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги у 2016 році порівняно з попереднім періодом зменшилась на 42% (19760 тис.грн), у 2017 році порівняно з 2016 роком – майже не змінилась – збільшилась лише на 0,01% (+ 5 тис.грн).

Дебіторська заборгованість за виданими авансами у 2016 році збільшилась на 54,9% (або на 601 тис.грн.), у 2017 році – на 260% (або на 4407 тис.грн).

Протягом аналізованого періоду підприємство не має дебіторської заборгованості із бюджетом.

Інша поточна дебіторська заборгованість за вказаний період має суттєві коливання. Так у 2016 році цей показник знизився на 23% (або на 335 тис.грн), у 2017 році – підвищився на 26,8% (або на 297тис.грн).

Таблиця 2.6.-

Аналіз структури показників поточної дебіторської заборгованості
ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» за 2015-2017 рр., тис.грн
тис.грн

Показники	2015 рік		2016 рік		2017 рік	
	тис.грн	%	тис.грн	%	тис.грн	%
Загальна сума дебіторської заборгованості, тис.грн	545024	100	644981	100	790269	100
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	47484	8,71	27724	4,30	27729	3,51
Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків	495003	90,82	614452	95,27	755033	95,54
Дебіторська заборгованість за розрахунками: - за виданими авансами	1094	0,20	1695	0,26	6102	0,77
- із бюджетом	-	-	2	-	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1443	0,26	1108	0,17	1405	0,18

Аналіз таблиці 2.6 показав, що найбільшу питому вагу в загальній сумі дебіторської заборгованості займає показник дебіторської заборгованості із внутрішніх розрахунків. За період з 2015 -2017 роки спостерігається тенденція до збільшення даного показника. Так у 2015 році даний показник склав – 90,82% від суми загальної дебіторської заборгованості, у 2016 році – 95,27%, у 2017 році – 995,54%.

Незначну питому вагу у загальній сумі дебіторської заборгованості складають

Інша поточна дебіторська заборгованість, показники дебіторської заборгованості за виданими авансами і з бюджетом.

Таблиця 2.7.-

Аналіз ефективності показників поточної дебіторської заборгованості
ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» за 2015-2017 рр., тис.грн
тис.грн

Показник	Роки			Абсолютне відхилення (+,-)		Відносне відхилення, %	
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2016 р до 2014 р.	2017 р. до 2015 р.	2016 р до 2014 р.	2017 р. до 2015 р.
Загальна сума дебіторської заборгованості, тис.грн	545024	644981	790269	99957	145288	118,3	122,5
Оборотні активи, тис.грн	586476	722568	866448	136092	143880	123,2	119,9
Частка дебіторської заборгованості, % у загальній сумі оборотних активів	107,61	112,03	109,64	4,42	-2,39	104,1	97,8
Чистий дохід (виручка) від реалізації	172062	413374	452193	241312	38819	240,24	109,39
Оборотність дебіторської заборгованості, об	31,57	64,09	57,22	32,52	-6,87	203,0	89,2
Період погашення дебіторської заборгованості, дні	11,4	5,6	6,3	-5,8	0,7	49,1	112,5

Аналіз таблиці 2.7 показав, що за 2015 – 2017 роки частка дебіторської заборгованості у загальній сумі оборотних активів має незначні коливання. Так, у 2016 році порівняно з 2015 роком цей показник зменшився на 2,39%, у 2017 році порівняно з попереднім роком цей показник підвищився на 4,1%.

Оборотність дебіторської заборгованості у кількості оборотів за вказаний період збільшилась у 2016 році, (коефіцієнт оборотності збільшився на 3%,) у 2017 році порівняно з попереднім періодом цей показник знизився збільшився на 11,5%.

Період погашення дебіторської заборгованості у 2016 році знизився на 51,8%, у

2017 році порівняно з 2016 роком – збільшився на 12,5%.

Отже, за розрахованими показниками можна зробити чіткі висновки про те, що підприємство не контролює стан дебіторської заборгованості, допускає виникнення прострочених неплатежів, не володіє достовірною та актуальною інформацією для прийняття управлінських рішень.

Враховуючи кожен окремо взятий ситуацію на підприємстві-замовнику варто здійснювати аналіз дебіторської заборгованості використовуючи і інші показники.

В літературі основним показниками для аналізу і контролювання дебіторської заборгованості вважається наступні:

оборотність дебіторської заборгованості – розраховується як відношення виручки від реалізації до середнього залишку дебіторської заборгованості[11];

період погашення дебіторської заборгованості – визначається відношенням кількості календарних днів в періоді на оборотність дебіторської заборгованості;

середній період інкасації дебіторської заборгованості – визначається відношенням середнього залишку дебіторської заборгованості до суми одноденного обороту по реалізації продукції в визначеному періоді;

коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості – визначається відношенням суми дебіторської заборгованості, не оплаченої в встановлений строк, до загальної суми дебіторської заборгованості [11];

частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів – визначається відношенням суми дебіторської заборгованості до суми поточних активів;

ефект, отриманий від інвестування засобів в дебіторську заборгованість по розрахунках з покупцями та замовниками – визначається як різниця між додатковим прибутком, отриманого за рахунок наданого кредиту, поточними витратами по організації кредитування та інкасації боргу та сумою прямих фінансових втрат від неповернення боргу;

коефіцієнт ефективності інвестування засобів в дебіторську заборгованість – визначається відношенням суми ефекту отриманого від інвестування коштів в дебіторську заборгованість по розрахунках з покупцями та замовниками до

середнього залишку дебіторської заборгованості в визначеному періоді [11];

якість дебіторської заборгованості характеризується:

а) часткою сумнівної дебіторської заборгованості у загальному обсязі заборгованості;

б) питомою вагою вексельної форми розрахунків;

в) оптимальною дебіторською заборгованістю в майбутньому періоді, яка залежить від планового обсягу реалізації продукції з наданням комерційного кредиту, коефіцієнта співвідношення собівартості і ціни продукції, середнього періоду обороту дебіторської заборгованості за результатами аналізу минулого періоду, середнього періоду прострочення платежів за результатами аналізу минулого періоду» [3].

Отже, дослідження показали, що до основних проблем обліку дебіторської заборгованості можна віднести такі: по-перше слід зазначити, що у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» не відзначено, що їх облік короткострокової і довгострокової дебіторської заборгованості ведеться на різних рахунках бухгалтерського обліку, поточна заборгованість є оборотним активом, а довгострокова – необоротним; по-друге у даному стандарті не передбачено чіткого розмежування понять довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованості [2].

Для цього розв'язання таких завдань доцільно створення спеціальної класифікації дебіторської заборгованості, яка надасть можливість здійснювати порівняльний аналіз варіантів у групування розрахунків з дебіторами за класифікаційними ознаками. При розв'язанні питань наявності простроченої заборгованості необхідно визначення ступеню ризику несплати рахунків покупцями та введення оперативного контролю за надходженням готівки.

3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Напрями удосконалення організації обліку розрахунків з покупцями та замовниками

Дослідивши організацію обліку розрахунків з покупцями та замовниками наВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» було виявлено низку недоліків, які потребують удосконалення з метою більш раціонального ведення обліку та підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

Перш за все необхідно внесення доповнень в Наказ про облікову політику підприємства. Основним недоліком є відсутність важливих елементів за об'єктами обліку в цілому. Доцільним є в Наказ про облікову політику доповнити необхідними елементами обліку, зокрема в частині обліку дебіторської заборгованості, що дасть змогу найбільш повно висвітлити питання організації бухгалтерського обліку та підвищити контроль за розрахунками з покупцями та замовниками. Основні елементи, які треба додати в наказі про облікову політику є:

- угруповання дебіторської заборгованості за термінами її погашення;

- строки проведення інвентаризації дебіторської заборгованості для створення резерву по сумнівних боргах;

- порядок визначення коефіцієнта сумнівності та резерву сумнівних боргів;

- порядок визнання поточної дебіторської заборгованості безнадійною;

- порядок обліку та списання безнадійної дебіторської заборгованості[7, 176]

Доповнення наказу про облікову політику вищенаведеними елементами підвищить рівень інформованості користувачів щодо організації бухгалтерського обліку та контролю за дебіторською заборгованістю.

Для обліку дебіторської заборгованості ведеться Відомість 3.1 аналітичного обліку за окремими субрахунками.

З метою вдосконалення аналітичного обліку дебіторської заборгованості та підвищення контролю по розрахункам з покупцями та замовниками в дипломній роботі наведено низку пропозицій.

У Відомості 3.1 міститься інформація щодо заборгованості за відвантажену та неоплачену продукцію (товари, роботи, послуги). Сюди не включається заборгованість, що забезпечена векселями, за кожним договором та рахунком.

Наприкінці кожного звітного періоду (місяць, квартал) виводиться сума заборгованості за неоплаченими рахунками. Облік дебіторської заборгованості у Відомості 3.1 ведеться позиційним способом, тобто для кожного покупця визначається один рядок.

Аналіз відображення інформації у Відомості 3.1 показав, що деякі реквізити. Що визначають дебіторів, розміщені непослідовно. Так, найменування покупця (замовника) відображається у третьому стовпчику, хоча доцільним і зручним для облікового процесу було б перенести цей реквізит у перший стовпчик. Така перестановка реквізитів необхідна для групування дебетових та кредитових оборотів за рахунком 36.

На досліджуємому підприємстві ведення відомості 3.1 здійснюється таким способом, що для кожного покупця (замовника) відводять необхідну кількість рядків, виходячи із можливої кількості документів (товарно-транспортних накладних, рахунків-фактур, платіжних доручень). Тоді в стовпчику 1 «№ запису», необхідно зазначати за кожним покупцем (для першого - 1, 2, 3, 4...n, для другого - 1, 2, 3, 4...n)» (таблиця 3.1).

У стовпчику 2 «Номер документа», необхідно зазначати номер аркуша розшифровки, де будуть заноситься реквізити первинних документів.

Також необхідно відкрити додаткову відомість-реєстр, де вказувати повну інформацію про підприємство-покупця (банківські реквізити,). Необхідність відкриття такої відомості-реєстру зумовлено тим, що у Відомості 3.1 де відображається «Найменування покупця (замовника)» передбачено місце лише для скороченого найменування. Таке недостатнє висвітлення інформації може призвести до помилок та непорозумінь з боку бухгалтера.

Таблиця 3.1. –

Відомість 3.1 аналітичного обліку розрахунків з покупцями та замовниками (до рахунку 36)

№ запису	№ документа	найменування покупця (замовника)	Сальдо на початок місяця	В дебет рахунку 36 з кредиту рахунків 30, 31, 70, 71, 76							З кредиту рахунку 36 в дебет рахунків 30, 31, 34, 35, 37, 38, 50, 51, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 70, 76, 84, 85, 93, 94, 99										Сальдо на кінець місяця (дебет)
			Дата виникнення заборгованості Дебет	Дата						Усього за дебетом	Дата									Усього за кредитом	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

Для скорочення змістовного навантаження пропонуємо у відомості 3.1. стовпці 6 та 12 «Дата» доповнити стовпцями «Номер та найменування документа», з вилученням стовпчика 2.

Якщо дебіторська заборгованість забезпечена векселями (регулюється згідно п. 29.1 Методичних рекомендацій по застосуванню регістрів бухгалтерського обліку), то аналітичний облік такої заборгованості ведеться у Відомості 3.4. Проте у Відомості 3.1 також можна відобразити операції з кредиту рахунку 36 «Розрахунки з

покупцями та замовниками» в дебет рахунків 34 «Короткострокові векселі одержані», 51 «Довгострокові векселі видані», 62 «Короткострокові векселі видані».

Запропоновані коригування Відомості 3.1 аналітичного обліку дебіторської заборгованості сприятиме покращенню контролю стану розрахунків і призведе до більшого висвітлення інформації.

В дипломній роботі на основі вивчення літературних джерел з питань обліку дебіторської заборгованості[15, 14] було проаналізовано і виділено низку проблем, пов'язаних з обліком, а також запропоновані шляхи розв'язання таких проблем. результати теоретичного аналізу наведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Аналіз та шляхи розв'язання проблем, пов'язаних з обліком дебіторської заборгованості

Проблеми обліку заборгованості	Шляхи розв'язання
Оцінка дебіторської заборгованості	оцінка дебіторської заборгованості за допомогою міжнародних стандартів; моніторинг потенційних дебіторів (оцінювання фінансового стану та платоспроможності, ринкової репутації, іміджу тощо);
Співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості	своєчасний та періодичний контроль співвідношення дебіторської заборгованості. Значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською створює загрозу для фінансової стабільності підприємства і потребує залучення додаткових джерел фінансування.
Рефінансування дебіторської заборгованості	використовувати метод розрахунку з покупцями, який широко застосовується в країнах з розвинутим ринковим відношенням, – метод надання знижок за дострокової оплати збільшувати кількість покупців і замовників підприємства для зменшення масштабів ризику несплати боргів; застосування факторингу і форфейтингу,
Створення резерву сумнівних боргів	використовувати метод нарахування резерву сумнівних боргів на підставі класифікації дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги за строками непогашення (до 3, 6 і 12 місяців); створення резерву сумнівних боргів не за результатами інвентаризації дебіторської заборгованості в кінці року перед складанням звітності, а використовувати його протягом звітного року. Резерв сумнівних боргів варто формувати в розрізі кожного боржника, за термінами непогашення дебіторської заборгованості. Це дасть змогу отримувати інформацію про суми дебіторської заборгованості, яка визнана сумнівною; про суми заборгованості, що раніше була визнана безнадійною

Отже раціональна організація обліку дебіторської заборгованості сприятиме упорядкуванню інформації, отримання достовірних даних із розрахункових операцій з дебіторами. Облікове та аналітичне забезпечення стану дебіторської заборгованості повинно характеризувати господарську діяльність з найбільшою деталізацією і конкретизацією. Повне забезпечення інформованості про стан дебіторської заборгованості забезпечить прийняття ефективних управлінських рішень і належний стан фінансової безпеки підприємства.

3.2. Організація проведення внутрішнього аудиту розрахунків з покупцями та замовниками

Фінансова звітність є основним джерелом інформації про фінансові стан суб'єктів господарювання і ґрунтується на узагальнених даних фінансового обліку

Облікова інформація про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності розкриває стан розрахунків з контрагентами, виступає засобом для проведення фінансового й економічного аналізу та оцінки показників діяльності підприємства. Саме аудит дебіторської заборгованості є тим засобом, що може визначити її достовірне відображення у фінансовій звітності, сприяти підвищенню якості зібраної інформації, прозорості та достовірності даних щодо розрахункових операцій, пов'язаних з реалізацією готової продукції, товарів робіт та послуг.

Сучасна економічна ситуація країни та діяльність великих підприємств передбачає здійснення комплексу заходів щодо удосконалення їхньої діяльності для підтримки конкурентоспроможності на ринку та підвищення прибутковості [6, С.68]. З цією метою на ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» має бути організований зовнішній та внутрішній аудит. Для забезпечення впевненості акціонерів у законності та ефективності діяльності підприємства та підтвердження фінансової звітності, яка використовується зацікавленими сторонами, проводиться зовнішній контроль, який традиційно здійснюється незалежним аудитором. Згідно із законодавством України на ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» проведення зовнішнього аудиту з метою підтвердження повноти та правильності

складання фінансових звітів є обов'язковим. Зовнішній (незалежний) аудит має свої переваги, але одним з найбільш вагомих недоліків його, порівняно з внутрішнім, є менша обізнаність в особливостях бізнесу клієнта, як це зазначено в МСА 310 «Знання бізнесу». Внутрішній же аудит має чіткі переваги в більш короткострокову перспективу. Саме тому роль внутрішнього аудиту в нестабільних умовах зростає. При цьому сам внутрішній аудит потребує певної уніфікації, стандартизації, оскільки в результаті підвищиться якість самого внутрішнього аудиту та ефективність фінансово – господарської діяльності підприємства в цілому. Таким чином, однією з умов покращення становища й успішної господарської діяльності підприємства та підтримки його в конкурентоспроможному стані є здійснення внутрішнього аудиту, основним завданням якого є виявлення відхилень в діяльності підприємства та розробка рекомендацій щодо їх усунення.

В результаті виконання даного завдання внутрішнього аудиту визначається ефективність його функціонування, яка залежить від рівня його організації та здійснення на підприємстві. Тому, усе це вказує на актуальність створення ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидів вугілля» підрозділу внутрішнього аудиту. Служба внутрішнього аудиту – постійно діючий структурний підрозділ підприємства, який здійснює функції поточного контролю за його фінансово-господарською діяльністю.

Фахівці вважають, що «до компетенції служби внутрішнього аудиту мають належати повноваження щодо [12, 13]:

- 1) контролю за організацією та функціонуванням системи бухгалтерського обліку;
- 2) контролю за відповідністю даних бухгалтерського обліку фактичній наявності активів, їх належним збереженням;
- 3) експертизи фінансової та операційної діяльності;
- 4) підготовки оглядів діяльності товариства та розробки рекомендацій щодо підвищення її ефективності».

Здійснення внутрішнього аудиту на підприємстві – це основна ділянка функціонування системи внутрішнього контролю, яка полягає в перевірці діяльності певного структурного підрозділу та винайденні шляхів її удосконалення. Особливість внутрішнього аудиту полягає в тому, що він відбувається в момент здійснення й документального оформлення господарських операцій, що дає змогу своєчасно виявляти недоліки в роботі, уживати необхідних заходів щодо їх попередження і, зрештою, впливає на функціонування системи внутрішньогосподарського контролю. Діяльність системи внутрішнього контролю має забезпечити:

- надійність і достовірність фінансової звітності;
  - своєчасність інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень;
  - недопущення прямого розкрадання матеріальних активів;
  - виявлення відхилень від запланованих показників та усунення факторів, що їм сприяють, розробка рекомендацій з підвищення ефективності діяльності товариства;
  - контроль за обліковою системою та схоронністю облікових регістрів [14].
- Якісне здійснення внутрішнього аудиту залежить передусім від вдалої організації його процесу, який слід покласти на керівника підприємства та систему внутрішнього контролю, при взаємодії яких можливо створити необхідне внутрішнє нормативне забезпечення та порядок організації внутрішнього аудиту, необхідних для здійснення внутрішнього аудиту, який би внаслідок своєї діяльності приносив би максимальну користь підприємству [14].

Перевірка внутрішнього аудиту необхідна для визначення засобів діяльності системи внутрішнього контролю при здійсненні перевірки. Система внутрішнього аудиту повинна забезпечити:

- необхідним матеріальним та технічним оснащенням для обробки матеріалів перевірки;
- раціональне використання робочого часу внутрішніми аудитором працівників підрозділу, який перевіряється;
- здійснення на належному рівні перевірки працівниками системи внутрішнього контролю;

отримання максимального результату від здійснення перевірки з мінімальними витратами часу та трудових ресурсів [6, с.26].

При належній організації внутрішній аудит сприятиме підвищенню відповідальності керівників структурних підрозділів і матеріально- відповідних осіб підприємства за виконання ними своїх обов'язків, запобіганню порушень в обліку господарських операцій, пов'язаних з рухом майна і зобов'язань. Крім того, внутрішній аудит надає інформацію для зовнішнього аудиту, хоча вони обидві спрямовані на різні цілі .

Таким чином, ефективна діяльність служби внутрішнього аудиту дасть змогу: - одержати рекомендації раціонального використання ресурсів підприємств;

- зовнішньому аудиту змінювати характер виконання робіт та скорочувати обсяги аудиторських процедур, що зменшить затрати підприємства на зовнішній аудит. Правильна організація роботи внутрішніх аудиторів є ключем до повнішого та кращого виконання ними основних функцій [6, С.155]. Тому розглянемо організацію роботи відділу внутрішнього аудиту на ПАТ «Красноармійський Динасовий завод».

Загальне керівництво службою внутрішнього аудиту здійснюватиме начальник, який безпосередньо підпорядковується керівнику підприємства. Без чітко визначених функціональних обов'язків і достатньо високої кваліфікації працівників внутрішнього аудиту мета створення такої служби не буде досягнута, тому в посадових інструкціях внутрішніх аудиторів варто чітко фіксувати як права, так і обов'язки. В літературі пропонується такий приблизний склад та структуру служби внутрішнього аудиту:

керівник служби складає план-графік перевірок всіх підрозділів, визначає склад групи для перевірки, контролює підготовку до перевірки і документальне оформлення результатів дій.

аудитор із розрахунків проводить аналіз фінансових потоків між підрозділами та головним підприємством, надає консультації з фінансових питань, бере участь у складанні загального плану і програми внутрішнього аудиту.

аудитор із документальних перевірок звітності складає план-графік перевірок підрозділів, організовує і здійснює поточний контроль роботи з підрозділами, складає загальний план і програму внутрішнього аудиту. доводить до відома керівників служби основні результати аудиту. Крім цього, у відділі внутрішнього аудиту доцільно запровадити посаду аудитора з управління дебіторською заборгованістю в цілому та за розрахунками з покупцями та замовниками зокрема, для створення ефективної системи контролю за її рухом та своєчасною інкасацією. На сучасному етапі економічного розвитку підприємство неспроможне ефективно управляти розрахунками з покупцями та замовниками, які займають вагомую частку в оборотних активах, що спричиняє кризу взаємонеplateжів»

Більшість підприємств практично не мають можливості нормально функціонувати у зв'язку з наявністю такої дебіторської заборгованості, адже це відволікає кошти з обороту. В таких умовах особливо зростає роль ефективного управління дебіторською заборгованістю, своєчасного її повернення та попередження виникнення безнадійних боргів. Саме тому одним з етапів вирішення цієї проблеми є посилення контролю за розрахунками з покупцями та замовниками через створення на підприємстві відділу внутрішнього аудиту та запровадження в ньому посади аудитора з управління дебіторською заборгованістю. Управління розрахунками з покупцями та замовниками — це інтегрований процес планування, організації, координації, мотивації та контролю за станом розрахунків, який необхідний для ефективного проведення аудиту та досягнення цілей підприємства.

Важливим напрямком забезпечення ефективного управління заборгованістю за розрахунками з покупцями та замовниками є аналіз і внутрішній контроль, що має здійснювати відділ внутрішнього аудиту, що до контролю за станом дебіторської заборгованості, то його здійснення має забезпечити реалізацію:

- 1) наявності і правильності оформлення первинних документів, які є підставою для виникнення дебіторської заборгованості;
- 2) стану дебіторської заборгованості за встановленими критеріями;
- 3) правильність розрахунків у дебіторській заборгованості;

4) правильність оцінки дебіторської заборгованості;

5) належна класифікація дебіторської заборгованості й наявності необхідних пояснень у примітках до фінансової звітності.

Джерелами інформації для перевірки дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовника є:

- реєстри синтетичного обліку і звітність (Баланс Ф-1, Головна книга);

- реєстри синтетичного й аналітичного обліку розрахунків (журнал № 3 та Відомість 3.1 аналітичного обліку розрахунків з покупцями та замовниками);

- первинні документи з обліку розрахунків з покупцями та замовниками (договори, накладні, рахунки-фактури, податкові накладні, товарно-транспортні накладні, виписки банку, ПКО).

Методи контролю, які застосовуються в відділі внутрішнього аудиту при аудиті дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками:

визначення законності заборгованості, правомірності господарських операцій, в результаті яких вона виникла (метод нормативно-правового регулювання).

перевірка документального підтвердження сум заборгованості, перевірка реєстрів синтетичного та аналітичного обліку у співставленні з даними первинних документів, (документальний метод);

3. інвентаризація дебіторської заборгованості (фактичний метод).

Дослідивши ряд економічних джерел та взявши до уваги пропозиції Берези С.Л., ми сформувавши мету та завдання дебіторської заборгованості, що наведено на рисунку 3.3.

До основних завдань відділу внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками слід віднести:

- контролювати стан розрахунків з покупцями при відстроченій (простроченій) заборгованості;

- стежити за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості (значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості підприємства);

- розробляти схем здійснення розрахунків із погашення проблемної заборгованості підприємства;
- розробляти методичні підходів до оптимізації використання проблемних боргових зобов'язань;

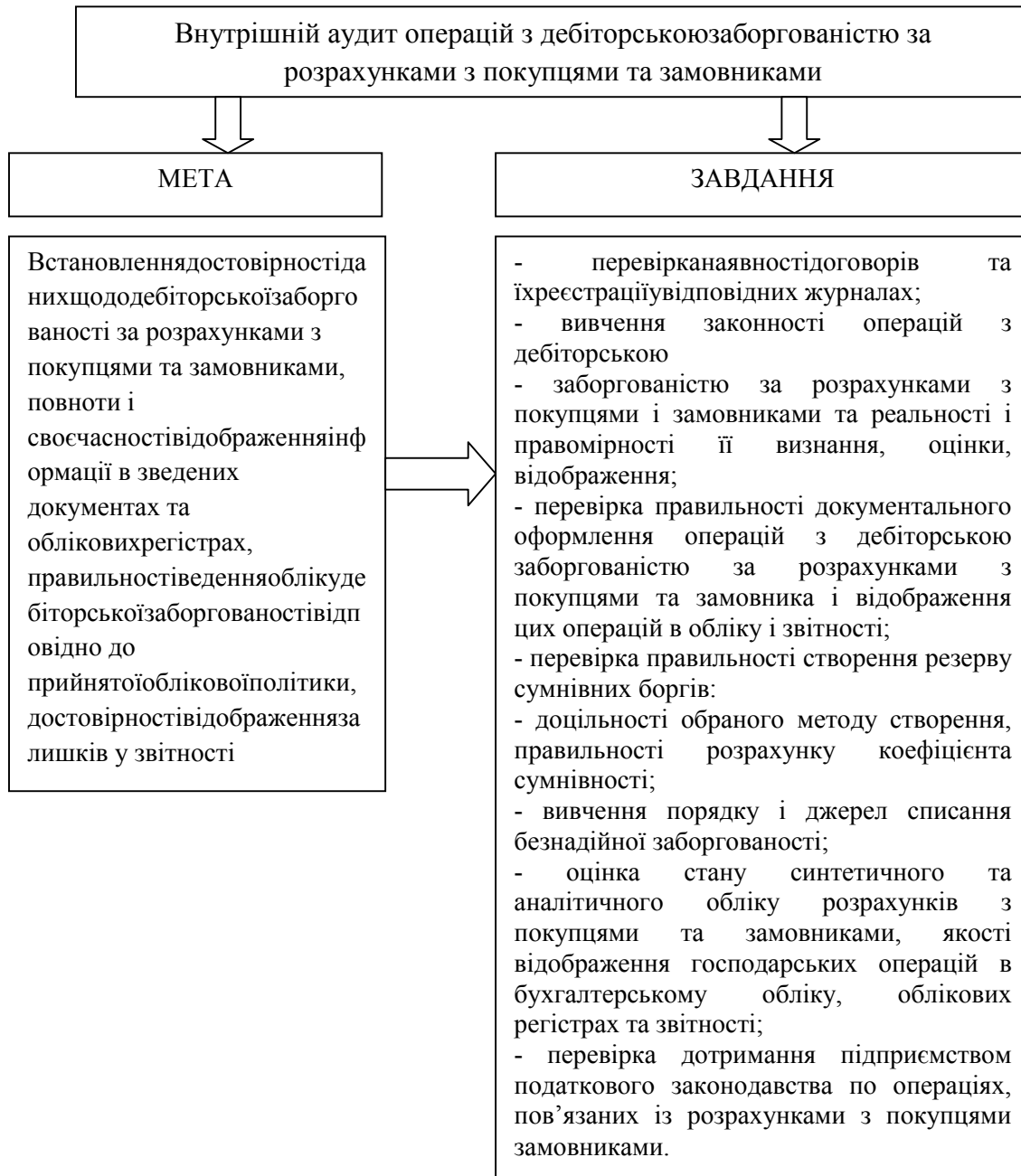

Рисунок 3.3.- Мета і завдання контролю операцій з дебіторською заборгованістю за розрахунками з покупцями та замовниками.

- контролювати виконанням фінансових планів за місяць і квартал у частині погашення зовнішньої заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками підприємства;

- надавати рекомендації щодо проведення реструктуризації заборгованості підприємства;

- збирати необхідну інформацію для проведення внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості. Відповідно до завдань функціями відділу внутрішнього аудиту наВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидіввугілля» мають бути:

- 1) аналітична: забезпечення постійного аналізу структури за розрахунками з покупцями та замовниками, розроблення і подання керівництву пропозицій щодо її зменшення;

- 2) контрольна: підрозділ має постійно контролювати виконання фінансових планів у частині погашення заборгованості підприємства. Діяльність підрозділу внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості необхідно сконцентрувати на таких напрямках:

- інформаційно-методичне забезпечення: розроблення форм для оцінки виконання боргових зобов'язань та здійснення аналізу стану дебіторської заборгованості;

- розроблення схем проведення розрахунків із покупцями продукції;

- розроблення і впровадження схем погашення дебіторської заборгованості;

- оцінювання пропозицій підприємства щодо зменшення обсягу простроченої заборгованості, запобігання її утворення в майбутньому та зміцнення платіжної дисципліни на підприємстві,

- розроблення заходів щодо проведення реструктуризації дебіторської заборгованості за відвантажену продукцію та надані послуги;

- сприяння покращенню проведення зовнішнього аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві. Створений відділі внутрішнього аудиту зможе реалізувати поставлені перед ним завдання і повною мірою виконати свої функції за надання йому відповідних прав, до яких має входити:

- 1) самостійна організація своєї діяльності у межах вищезазначених функцій;

2) безперешкодне отримання від працівників підприємства необхідної інформації про дебіторську та кредиторську заборгованість;

3) залучення на договірних умовах фахівців вищих навчальних закладів та аудиторських фірм до участі у проведенні запланованих заходів і підготовки необхідних документів;

4) внесення пропозицій щодо поліпшення економічних показників діяльності підприємства;

5) внесення пропозицій керівництву підприємства щодо удосконалення служби внутрішнього аудиту в частині дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками .

Також пропонується розробити модель
процесу управління дебіторською заборгованістю (рисунк 3.4).

Ефективна діяльність відділу внутрішнього аудиту зможе бути забезпечена за суворої відповідальності працівників за виконання своїх функцій при диверсифікації її на персональну і загальну, що має бути чітко визначено Положенням про відділ внутрішнього аудиту.

Персональна відповідальність за виконання функцій має бути покладена на керівника відділу внутрішнього аудиту, а відповідно до чинного законодавства відповідальність за виконання своїх посадових обов'язків повинні нести і працівники підрозділу.

До загальної відповідальності відділу внутрішнього аудиту доцільно віднести:

- невиконання покладених на працівників відділу завдань та функцій;
- несвоєчасне виконання наказів, розпоряджень і доручень керівництва підприємства;
- неефективні рішення, прийняті в межах своїх повноважень;
- недостовірність підготовлених відділом внутрішнього аудиту інформаційно-довідкових матеріалів;
- неефективне використання майна, що закріплене за підрозділом;
- розголошення конфіденційної інформації про діяльність підприємства.

За допомогою даної моделі відділ внутрішнього аудиту зможе ефективніше здійснювати свою діяльність в частині аудиту розрахунків з покупцями та

замовниками, тобто сам процес проведення аудиту дебіторської заборгованості стане більш якісним і менш тривалим.

Рисунок 3.4. – Структурно-логічна модель процесу управління заборгованістю за розрахунками з покупцями та замовниками

Процес управління заборгованістю починатиметься з управління формуванням розрахунків з покупцями та замовниками, що буде спрямоване на розширення обсягу реалізації продукції і полягатиме в оптимізації розміру заборгованості та забезпеченні своєчасної її інкасації. Управління інкасацією заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками передбачатиме розробку заходів з погашення даної заборгованості, визначені терміни сплати якої прострочені.

Слід зазначити, що за допомогою процесу управління інкасацією заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками, аудитор зможе проконтролювати виконання одного з його головних завдань – доцільність заходів, вжитих підприємством з погашення простроченої заборгованості.

Підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що використання запропонованої структурно-логічної моделі управління даною заборгованістю дозволить підприємству:

1) ефективно використовувати фінансові та трудові ресурси;

2) зменшити ймовірність зростання безнадійних боргів;

3) контролювати фінансові надходження;

4) ефективно провести аудит дебіторської заборгованості, зокрема в частині розрахунків з покупцями та замовниками. Основне призначення служби внутрішнього аудиту – здійснювати поточний контроль фінансово-господарської діяльності підприємства, тобто вчасно виявляти відхилення, які перешкоджають законному і ефективному використанню ресурсів підприємства (майнових, грошових тощо) та запобігати їх виникненню.

Як відомо, стан дебіторської заборгованості безпосередньо впливає на фінансову стійкість підприємств.

Збільшення дебіторської заборгованості означає вилучення засобів з обороту,

що призводить до зниження платоспроможності підприємства, зниження його конкурентної переваги на ринку і загалом справляє негативний вплив на фінансову стійкість підприємства.

ВИСНОВКИ

Розгляд основних форм дебіторської заборгованості дає підстави визначити, що найбільш ефективними та перспективними є безготівкові розрахункові операції, які допомагають зменшити обсяг обігових коштів, що залучається до обігу. Так як застосування менш ефективних форм розрахунків призводить до необґрунтованого залучення обігових коштів у розрахунки, що супроводжується рядом негативних явищ. Достатньої уваги приділено аудиту розрахунків з покупцями та замовниками. Найважливішою складовою процесу аудиту є планування, яке включає в себе складання загального плану та розробку аудиторської програми. Таким чином вивчення даного питання дало змогу зробити висновок, аудит розрахунків з покупцями та замовниками дозволяє встановити не тільки правильність, але й своєчасність і повноту розрахунків. Отже, проведення аудиту дебіторської заборгованості має велику актуальність, оскільки це стимулює підприємство до більш ретельного і регулярного проведення інвентаризації дебіторської заборгованості, до активного проведення заходів щодо стягнення заборгованості з неплатників. На досліджуваному підприємстві ВП «Шахта «Котляревська» ДП «Селидів вугілля» основою для ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства є якісний облік та аудит розрахунків з покупцями і замовниками та розрахункових операцій.

Список використаних джерел

1. Чуєнков А.Є. Методичні аспекти та організаційні підходи до створення служби внутрішнього аудиту // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит : проблеми теорії, методології, організації., 2012. - № 1. – С.28.
2. П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість: наказ МФУ №73 від 28 лютого 2013 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#n17>. - Назва з екрана.
3. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством оптової торгівлі: монографія / Н.С.Акімова, О.В. Топоркова, Т.О. Євлаш [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/974/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf. – Назва з екрана.
4. Шара Є.Ю. Бухгалтерський облік у бюджетних установах і організаціях: навч. посіб. / Є.Ю. Шара, О.М. Андрієнко, Л.І. Жидеєва. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 440 с.
5. Садовська І.Б. Бухгалтерський облік: навч. посіб. / І.Б.Садовська, Т.Є.Божидарнік, К.Є. Нагірська. - К.: Центр учбової літератури, 2013. - 688 с.
6. Аналіз господарчої діяльності: теорія, методика, розбір конкретних ситуацій: навч. посіб. / за ред. К.Ф Ковальчука. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 328 с.
7. Гнатишин Л.Б. Організація обліку:навч. посіб. / Л.Б., Гнатишин, О.С. Прокопишин. - Львів: Магнолія, 2014. – 431 с.

8. Михайлов М.Г. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: навч. посіб. / М.Г. Михайлов, М.І. Телегунь, О.П. Славкова. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 384 с.
9. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / М.Д. Білик // Фінанси України, 2003. - С.24-36.
10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/996-14>. - Назва з екрана.
11. Бутинець Т.А. Облік і контроль грошових активів та дебіторської заборгованості: теорія, практика: навч. посіб. / Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза. – Житомир: ПП «РУТА», 2002. – 670 с.
12. Філозоп О.В. Організація процесу внутрішнього аудиту на підприємстві [Електронний ресурс] / О.В. Філозоп. - Режим доступу: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/63271/58883>. - Назва з екрана.
13. Чернелевський Л.М. Аудит: Теорія і практика / Л.М. Чернелевський, Н.І. Беренда. – К.: ХАЙ-ТЕК ПРЕС, 2008. – 560 с.
14. Огійчук М.Ф. Аудит: організація і методика / М.Ф. Огійчук, І.Т. Новіков, І.І. Рагуліна. – К.: Алерта, 2010. – 583 с.
15. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – К.: Каравела, 2009, - 544 с

